

NORSK MILITÆRT TIDSSKRIFT

152.
ÅRGANG

HEFTE

10

1982

UTGITT AV
OSLO
MILITÆRE
SAMFUND

INNHold

	SIDE
9 April 1940 in Bergen	391
By professor Atle Grahl-Madsen.	
Regiment «Nordland»	411
Av P. O. Storlid.	
Nye trekk i rasjonaliseringsarbeidet i Forsvaret	417
Av direktør Eivind Vatn.	
Forsvarets telefontekniske sambandsutstyr i mellomkrigstiden	421
Av overingeniør Finn O. Børresen.	

TIDSSKRIFTER

Ny spalteredaktør i Norsk Militært Tidsskrift	427
Nytt amerikansk Field Manual	427
Ulike oppfatninger om sikkerhet	428
Tidsskriftrunden	429

BØKER

Eisenhowers Lientenants, The Campaign of France and Germany 1944—1945	431
Jakten på «Altmark»	433
Follow me	434
Kort omtale	435

Regiment «Nordland»

Av P. O. Storlid

Under annen verdenskrig meldte seg ca. 15 000 nordmenn til frontinnsats på tysk side. Av disse ble godt 7 000 antatt til tjeneste, og tjenestegjorde i varierende tidsrom i forskjellige avdelinger. Noen av dem begynte også i en avdeling og fortsatte senere, med eller uten pauser innimellom, i en eller flere andre. Ved ganske enkelt å summere mannskapsstyrken i de forskjellige avdelinger ville man således komme til et enda høyere, men galt tall. Av de nevnte ca. 7 000 falt rundt 700. Senere mottatte opplysninger godtgjør, motsatt antagelsen fremsatt i NMT 8/1981, at adskillige norske frivillige har gjort tjeneste også i Kriegsmarine og Luftwaffe, men pålitelige talloppgaver mangler. Det står allikevel fast at det overveldende flertall av disse frivillige kom til å tjenestegjøre i landmilitære formasjoner, som alle var underlagt Waffen-SS, men med mer eller mindre tydelig tilknytningsform. Om Waffen-SS i sin alminnelighet og om utenlandske frivillige på tysk side er tidligere offentliggjort endel notater (NMT 7/79 og 8/81). Det som der er sagt, gjentas ikke her, men noe av det vil kunne tjene til utfylling av det følgende. Emnet som her forsøkes behandlet er Regiment Nordland. Det var den første av de norske frivilligheter, og adskiller seg fra samtlige andre ved at det propagandistisk ble lansert som Waffen-SS-enhet, og også ved at det til å begynne med ikke kunne gjøre bruk av slagordet om «kampen mot bolsjevismen».

Dessverre er dokumentarisk kildemateriale bare i meget liten utstrekning tilgjengelig, når unntas det rent propagandistiske som opprop, avisartikler o.l. fra den aktuelle tid. Dette foreligger i overflod. Derimot er store deler av Waffen-SS-arkivene forsvunnet. De kan være blitt ødelagt i krigens siste fase, eller også befinne seg blant de store mengder ennå usortert materiale som amerikanerne tok hånd om. Nå avdøde leder for SS Hauptamt, Gottlieb Berger, uttalte etter krigen til en norsk frivillig på jakt etter opplysninger at nettopp disse arkivsaker nokså sikkert måtte befinne seg i US varetekt. De er i alle fall til nå ikke dukket opp. De benyttede skriftlige kilder er derfor annenhånds. Når det allikevel har vært mulig å danne seg et noenlunde sammenhengende bilde av avdelingen, dens sammensetning, utdanning og innsats, skyldes dette i vesent-

lig grad stor hjelpsomhet fra enkelte tidligere frivillige, som på ofte tidkrevende måte også har fremskaffet opplysninger fra kamerater. En god del av disse er basert på hukommelsen, men det finnes også adskillig oppbevart samtidig materiale som brev, opptegetninger og bilder. Ved å sammenholde disse forskjellige kilder er forf. fremkommet til det bilde som her skal skisseres. Om uklare punkter har det i alminnelighet syntes rådeligst ikke å oppstille egne teorier. Fremstillingen begrenser seg derfor til det som etter rimelig skjønn kan betraktes som godtgjort. For all vennlig imøtekommenhet og verdiful full hjelp uttales her ved en hjertelig takk.

Bakgrunn

Hitlers godkjenning av planene om et norsk-dansk Regiment Nordland forelå allerede 20.4.1940. Quislings opprop til dannelsen av samme kom imidlertid først 9.1.41. Hva som er skjedd bak kulissene mellom disse to tidspunkter, dvs. den politiske bakgrunn, er fortsatt ukjent. Ingen sikker opplysning om Quislings rolle i forberedelsene foreligger. Henvendelse til Institutt für Zeitgeschichte/München og videre til Bundesmilitärarchiv/Freiburg om mulig kildemateriale har gitt negativt resultat. Foreligger da den mulighet at Quisling under sitt påtvungne opphold i Tyskland sommeren 1940 har fått kjennskap til planen og på avtalt tidspunkt lansert den. Enkelte som

har befattet seg med emnet synes uten videre å forutsette dette. Mot en slik formodning taler at hans kjente kontakter i Tyskland ikke sto seg særlig godt med Himmler og hans folk, og således neppe så tidlig visste om planen. Initiativet fra Quisling i 1941 kan like gjerne ha vært en modifikasjon av hans idé om å få opprettet en ny norsk hær, som han ikke fikk anledning til. Under prosessen mot ham ble fremlagt et «Denkschrift» fra ham til Rikskanselliets sjef Dr. Lammers av 6.9.1940, om anledning for norske frivillige til å gjøre tjeneste i tyske styrker, med sikte på at de siden skulle danne grunnstammen i hans nye norske hær. Likeledes ble fremlagt utkast til nok et «Denkschrift» av 25.10. s.å. hvor bl.a. omtales «en nasjonal hær». Dette siste ble ikke sendt. Ikke noen av disse skriftstykker inneholder noe om den påtenkte Waffen-SS-oppsetning. De ville også ha vært gjenstandsløse, om Quisling alt hadde kjent til prosjektet. Det må altså være grunn til å konkludere med at han først på et senere tidspunkt er blitt kjent med det.

Opphavsmann til ideen var den før nevnte Chef SSHA Berger. Den lå naturligvis helt på linje med Himmlers interesse for å samle inn til sin private «SS-stat» «nordisk blod», liksom den utsprang av det naturlige ønske om et utvidet rekrutteringsgrunnlag. Det er å merke seg at Himmler i motsetning til andre dignitærer i Det Tredje Rike ikke egentlig var tysk nasjonalist. Hans primære interesse var rasen, hvis elite han drømte om å samle i et overnasjonalt SS. Forsåvidt måtte hans hensikter komme på tvers av Quislings. Dennes ønske om en tilbaketrekning av de tyske styrker fra Norge, som forutsatte eksistensen av hans egen

hær, reflekteres også indirekte i en redegjørelse fra Dr. Lammers av 29.6. 1952, i forf.s. besittelse. Bl.a. heter det her: «Ein terminmässiges Versprechen für den Abzug der Besatzung konnte Hitler bei der Kriegslage nicht geben.» Når Quisling, som også hadde sine stridigheter med hjemlige SS-avleggere allikevel gikk inn for Waffe-SS-vervingen, må det alt i alt være rimelig å anta som grunn det som Institut für Zeitgeschichte v. Dr. Hildegard v. Kotze i brev til forf. av 25.11.1981 uttaler som sitt «Dafürhalten»: «Quisling ist — wie Mussert in den Niederlanden — bemüht gewesen, seine Anhänger zum Eintritt in die SS-Einheit zu bewegen, um sich selbst und seiner Partei einen Einfluss auf diese Truppe zu sichern.»

Hvem meldte seg, og hvorfor?

En drøftelse av Quislings dybeste motiver faller utenfor rammen for dette arbeid. Men det er ved skriftstykker som de anførte, hans utkast til «Europapakt» m.m. solid belagt at han stadig syslet med tanken på å få opprettet en ny norsk forsvarsmakt som innenfor «det storgermanske samarbeid»s ramme skulle hevde «det nye Norges selvstendighet». (Naivt, kommenterte Dr. Goebbels i et dagboksnotat). Dette punkt er gått såpass utførlig inn på, fordi det viser seg å ha vært sterkt fremme i den interne NS-propaganda og -debatt. Likeledes kjennes vidnesbyrd fra folk som sto ham nær, om at han alt sommeren 1940 imøteså den tysk-sovjetiske krig som «det egentlige verdensoppgjør», hvor Norge måtte gjøre sin innsats. Dette kunne i Hitler—Stalin-paktens dager ikke godt sies offentlig. I retning av denne nye norske forsvarsmakt peker

også det organisatoriske oppleg for den senere Norske Legion, som okkupasjonsmakten nektet gjennomført. Opplæringsprogrammet for Rikshirden sees også å ha konsentrert seg sterkt om militære disipliner.

Søker man etter den mentale forberedelse av de senere Nordland-frivillige, finnes et utall av utsagn fra Quisling og hans nære medarbeidere om den forestående reisning av Norge til «en lederstilling i nyordningens Europa» (Q. 26.9.1940), til «en norrøn stortid som aldri før i vår historie» (Q., årsskiftet 1940/41) etc. etc. Dette må skje i nært samarbeid med Det Tyske Rike som i grunnen allerede har vunnet krigen, og som kommer til å «nyordne» Europa enten folk her og annetsteds liker det eller ei. Oppgaven er derfor å vinne dette store folks vennskap i lojalt samarbeid. Bare herigjennom kan Norge sikres den stilling det egentlig tilkommer. I selve Nordland-oppropet sies det også at Norge må yte sin innsats for ikke å bli «deklassert som nasjon», selv om Tyskland nok i realiteten allerede har vunnet krigen. I pressekommentarene dukker igjen opp det før nevnte om grunnstammen i en ny norsk hær. I den videre propaganda mangler ikke henvisningene til det «storgermanske fellesskap» o.l., men det appelleres sterkere til norsk nasjonalismen enn i tilsvarende ren SS-propaganda av tysk fabrikkat. Også propagandaen kan forsåvidt sies å bære et visst preg av de innbyrdes motstridende hensikter med vervingen. Iøynefallende er også innslag om «en ny sosial orden», «et rettferdig samfunn» med like muligheter for alle, og lignende formuleringer.

Fraregnet et mindretall av eventyrere og havarerte eksistenser som ventelig til alle tider og på alle sider vil finnes

blant frivillige krigsdeltagere, må man regne med at motivet for slik deltagelse nettopp er viljen til å yte en innsats for den sak det dreier seg om, slik propagandaen presenterer den. I tillegg til det anførte har noen også gitt uttrykk for ønsket om å «vise tyskerne at vi ikke var noe dårligere enn de, under like vilkår». Atter andre oppgir som medvirkende årsak «London-propagandaen om at Quisling-tilhengere bare var noe feigt krek som ville sko seg på Norges ulykke», — slikt kunne man ikke ha sittende på seg. At Norges krig var endt i og med kapitulasjonen i juni, synes å ha vært en enstemmig oppfatning. Hverken i prosessen etter okkupasjonen eller på annen måte er fremkommet opplysning om at noen frivillig har gjort krav på hjelp til å skaffe seg den meget omtalte bondegård. En slik motivering må kunne sees bort fra, dess mer som det ville være adskillig sikrere å skaffe seg penger til en slik ervervelse ved velavlønnet tyskerarbeid på Norges bekostning. «Lurt» var det ikke å melde seg.

Som ventelig kan være, hadde et flertall av de frivillige forutgående NS-tilknytning, eller kom i alle fall fra kretser hvor sympatier i den retning gjorde seg gjeldende. Dette betyr imidlertid ikke nødvendigvis at det var folk som hilste den tyske okkupasjon velkommen, tvert imot fantes der blant de frivillige et så stort antall deltakere i forsvarskampen mot tyskerne i 1940 at Svein Blindheim har våget den påstand at i ingen annen gruppe nordmenn var der så stor andel av 1940-deltakere som i denne! En frivillig referer til en «intern optelling» blant innsatte frontkjempere på Ilebu etter okkupasjonen med resultat 70 % med tidligere krigsinnsats mot tyskerne. Rett nok ikke brukbart som referanse for

Nordland-mennene, idet ikke alle frontkjempere tilhørte denne avdeling, og heller ikke siden var på Ilebu. Men det gir sammen med Blindheims anførsel en pekepinn mot et ellers lite bemerket punkt, som kunne fortjene nøyere granskning.

Arkivene vedrørende regimentet er som sagt dessverre bortkommet. Det finnes heller ikke noe statistisk materiale med sosiologisk utgangspunkt. Som det ser ut, later imidlertid folk med bare folkeskole, midtels og høyere utdanning til å ha vært omtrent like tallrike. Målt mot befolkningsgjennomsnittet har således de to siste grupper vært betraktelig overrepresentert. Geografisk synes personellet, målt mot landsdelens relative befolkningstetthet, å ha hatt en viss overrepresentasjon fra Østlandet med Oslo samt Trøndelag. Mens Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal har hatt færre enn en «normalfordeling» skulle gi. Ellers er det eiendommelig at såpass mange tidligere marineoffiserer fant veien dit. En frivillig minnes at noen av den grunn omtalte regimentet som «Panserskipet Norge»! Noen tidligere frivillige fra vinterkrigen i Finland fantes også, men disse synes ikke å ha vært mange.

Utdanning og krigsinnsats

Det finnes ikke engang sikre tall på hvor mange som meldte seg, eller helt nøyaktig hvor mange som ble antatt. Diverse kilder anslår tallet på Nordland-frivillige til mellom 800 og 1000. Opptakskravene var de vanlige for Waffen-SS, og dermed meget strenge. Det er innlysende at vanlig norsk førkrigs frafallsprosent ved sesjon/innkalling ikke gir noen brukbar nøkkel her. Det totale antall meldinger lar seg derfor ikke på pålitelig måte anslå.

Alt dagen etter Quislings opprop innkom de første meldinger til rekrutteringskontoret, og første pulje forlot Førnebu 5.2.1941, for rekrutt opplæring i Graz/Wetzelsdorf. Også her mangler sikkert tall, men et bilde fra rekruttkompaniet viser 270 mann. Med tillegg for vakt og annen kommandering fremkommer da som sannsynlig tall ca. 300, som stemmer med flere kilders anslag. De ble der i to måneder som aspiranter, for deretter å få status som ordinære rekrutter. Det foreligger ikke noe om at noen «falt av» underveis. Videre utdanning ble gitt i Heuberg/Ulm, hvorfra tilslutt ble fordelt 340. (Opplysninger om tilgang før eller i Heuberg mangler.) Her kom også til ca. 400 finner, som ble tilført «Nordland». Etter videre to måneders enhetlig grunnopplæring her skjedde fordeling til de respektive avdelinger. De aller fleste ble naturlig nok infanterister i SS-Panzer Grenadier-Rgt. Nr. 9 «Nordland», men noen kom også til artilleri, Flak (lv) — og andre spesialenheter. Alle gikk så opp i 5.SS-Panzer-Division «Wiking», som foruten «Nordland» omfattet regimentene «Germania» (tysk) og «Westland» (nederlandsk/flams). Med diverse støtteenheter tellet divisjonen fullt oppsatt nær 20 000 mann.

Opplæring og utdanning for senere tilganger, delvis på andre steder, følger samme mønstre. Hverken i væpning, organisasjon eller på annen måte skilte styrken seg ut fra en hvilken som helst annen Wehrmacht/Waffen-SS-enhet av samme slag, annet enn ved «Nordland» på ermet. I det videre forløp kom ca. 150 nordmenn til offisersutdanning, de fleste ved Waffen-SS krigsskole i Bad Tölz. Hvor mange som ble «Unterführer» er ikke klart.

Divisjonen lå ved den tysk-

sovjetiske demarkasjonslinje i Polen da angrepet østover begynte, og var med i dette fra første stund: 22. juni 1941 kl. 02.00 rykket den over grensen øst for Lublin, og var siden stadig i spissen i stormløpet østover. Den gikk over Dnjepr mot innbitt motstand, som kostet regimentene Nordland og Germania 1200 falne. Innen vinteren hadde den nådd vestbredden av Mius, og ble liggende der i hard forsvarsstrid under den sovjetiske vinteroffensiv. Sommeren 1942 er den igjen i spissen i offensiven over Rostov mot Kaukasus. «Wiking», og med den «Nordland», kom så langt som offensiven nådde. Deretter, og etterhvert i den truende slag-skygge fra Stalingrad, bakover med forsvarsstrid ved Simonivki for å holde korridoren åpen for den retirerende Kaukasus-armé. Videre tilbake over Rostov og vestover, og nå stadig bakerst, og nærmest ustanselig som «brannmannskap» i det ene kritiske avsnitt etter det andre. Av tyske rapporter og kommunikeer fremgår tydelig at divisjonen har vært overmåte høyt vurdert. Oppsnappede sovjetiske meldinger, gjengitt i tyske kilder, viser at i det har motstanderen vært enig. «Wiking» klarer i et av krigens hardeste slag å slå seg ut av ringen ved Tsjerkassy, men er da blitt så desimert at den for en tid må trekkes ut av striden. Det er bemerkelsesverdig at denne første store flernasjonale enhet i moderne tid ikke har lidd av noen av de svakheter som man ellers gjerne kunne tro ville hefte ved slike enheter. Tvertimot må den i samhold og effektivitet rangeres blant de beste. I krigens slutfase gikk «Wiking» under i Wien-området. Da var det riktignok svært få nordmenn igjen i den.

Fordeling til spesialenheter, erstatninger og overføringer i

mange retninger gjorde at ikke alle norske frivillige kom i Regiment Nordland, og ikke alle som kom dit ble værende der i hele tjenestetiden. Men der var og ble selvfølgelig hovedtyngden. Og dette regiment ble våren 1943 trukket ut av «Wiking» for å danne grunnstammen i den nye 11. SS Freiwilligen Panzergrenadier-Division «Nordland». (At «Nordland» opptre både som regiments- og divisjonsnavn synes å ha gitt opphav til noe forvirring.) Divisjonen inngikk i III (Germanisches) SS Panzer Korps. Den fikk tilsig av nye frivillige, og dens regiment «Norge» tellet vel 600 mann. (Dets annet inf. reg. var «Danmark».) Tre nordmenn ble bataljonsjefer. Ut-dannelsen foregikk stort sett i Kroatia. Dette medførte sikringsoppgaver og sporadisk stridskontakt med partisaner, men divisjonen kan ikke egentlig sies å ha vært satt inn til partisanbekjempelse. En tungt væpnet, motorisert avdeling som denne var ikke særlig godt egnet til det. Noen falne hadde den i denne tid visstnok ikke, i alle fall ingen norske.

Fremrykningens tid var nå forlengst forbi. I slutten av november 1944 kom divisjonen til Oranienburg vest av Leningrad, og ble i hard strid presset bakover inntil den 2. februar 1944 gikk inn i det forberedte Narvabrohode. Heller ikke dette var noe blivende sted, og veien går under hardt press sydvestover, over Riga til Kurland. Herfra ut med skip til Pommern og bakover mot Berlin. Her finner vi det som ennå var igjen av divisjonen i bydelen Neuköln i slutten av april. Den 26. april gikk den sammen med franskmenn fra «Charlemagne» til sitt siste angrep og lyktes i å gjenerobre noe av ruinbyen, for en stakket stund. Deretter kjemper nok fortsatt spredte frivillige i Ber-

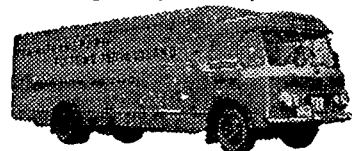
lin, men «Nordland»s saga er endt. Blant andre patetiske «monumenter» over den forbitrede strid i Berlin fikk «Nordland» sitt eget i form av en istykkerskutt mannskapsvogn med divisjonsmerket på forskjermen. Den sees på et et bilde tatt av en alliert krigskorrespondent. Trolig ligger den nå i «Teufelsberg», hvor voksne går tur og barn leker. Det er den kunstige høyde som berlinerne laget av skrap og ruiner, grassvokst og frefdylt.

Litteratur:

- Ben Esper (pseudonym): Tsjerkassy. København 1981.
 Blindheim, Svein: Nordmenn under Hitlers fane. Oslo 1977.
 Halle, F.: Fra Finland til Kaukasus. Oslo 1972.
 Håndbok for Rikshirden. Oslo 1943.
 Lunde, Gulbrand: Kampen for Norge II. Oslo 1942.
 Straffesak mot Vidkun A. L. J. Quisling, Eidsivating lagstol. Oslo 1946.
 Steiner, Felix (General der Waffen-SS): Die Freiwilligen. Göttingen 1958. ■

Vi står alltid til Deres tjeneste.

**Transport-
og Flyttebyrå**

KONGSTEIN & SØNN

Thranesgt. 2 - HORTEN
 Telefoner: 41 128 - 43 324

*Flytting, pakking og lagring
Assurance*